

MAHALLIY BYUDJET XARAJATLARI NAZORATI JARAYONI

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich

*iqtisodiyot fanlari doktori
byudjet hisobi va g‘aznachilik ishi
kafedrasi dotsenti
Toshkent moliya instituti
E-mail: ostonokulov@rambler.ru
ORCID: 0000-0003-2792-3174*

Inoyatov Mardonbek Mo'min o'g'li

*byudjet hisobi va nazorati
mutaxassisligi magistranti,
Toshkent moliya instituti
E-mail: inoyatovmardonbek@gmail.com
ORCID: 0009-0007-6518-871X*

Annotatsiya

Maqolada mahalliy byudjetlarning xarajatlarlar bazasini shakllantirish, ularning xarajat samaradorligini ta'minlashning ilmiy-amaliy jihatlari yoritilgan. Hududlarning iqtisodiy salohiyatidan oqilona foydalanish, shuningdek, mahalliy byudjet xarajatlarini samarali ishlatish hisobiga mahalliy byudjetlar xarajatlari nazoratini amalga oshirish imkoniyatlari asoslab berilgan.

Mahalliy byudjetlarning umumdavlat miqyosida iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarni amalga oshirishda davlat mablag'laridan foydalanish hamda sarflangan xarajatlarni monitoring qilishning ahamiyati yoritib berilgan. Chiqarilgan xulosalar asosida mahalliy byudjet xarajatlarini qisqartirishga hamda mahalliy byudjet xarajatlarini mustaqil amalga oshirishga erishish va ijtimoiy-iqtisodiy masalalarga yechim topish maqsadida taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit soʻzlar: byudjet, mahalliy byudjet, byudjet xarajatlari, xarajatlar monitoringi, xarajatlar tasnifi, hisobot.

ПРОЦЕСС КОНТРОЛЯ РАСХОДОВ МЕСТНОГО БЮДЖЕТА

Остонокулов Азамат Абдукаримович

доктор экономических наук

*доцент кафедры бюджетного
учета и казначейского дела
Ташкентский финансовый институт
E-mail: ostonokulov@rambler.ru
ORCID: 0000-0003-2792-3174*

Инаятов Марданбек Мумин оглы

*магистрант специальности
бюджетный учет и контроль
Ташкентский финансовый институт
E-mail: inoyatovmardonbek@gmail.com
ORCID: 0009-0007-6518-871X*

Аннотация

В статье рассмотрены научно-практические аспекты формирования расходной части местных бюджетов, обеспечивающие ее эффективность. Обосновано возможность управления расходами местных бюджетов за счет разумного использования экономического потенциала регионов, а также эффективного регулирования этих расходов.

Кроме того, изучен один из наиболее актуальных вопросов современности – вопросы обеспечения контроля за расходами местных бюджетов. Подчеркнута важность финансирования местных бюджетов за счет государственных средств и контроля за их расходованием при выполнении экономических и социальных задач в масштабах страны. На основании выводов даны предложения и рекомендации в целях сокращения расходов местного бюджета, достижения самостоятельного исполнения расходов местного бюджета, а также решения социально-экономических вопросов.

Ключевые слова: бюджет, местный бюджет, расходы бюджета, мониторинг расходов, классификация расходов, отчет.

LOCAL BUDGET EXPENDITURE CONTROL PROCESS

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich

*Associated Professor of the Department of
Budget Accounting and Treasury
of the Tashkent Institute of Finance, DSc
E-mail: ostonokulov@rambler.ru
ORCID: 0000-0003-2792-3174*

Inoyatov Mardonbek Mo'min oqli*Undergraduate in Budget
accounting and control**Tashkent Institute of Finance**E-mail: inoyatovmardonbek@gmail.com**ORCID: 0009-0007-6518-871X***Abstract**

The article describes the scientific and practical aspects of the formation of the cost base of local budgets, ensuring the effectiveness of local budget costs. Reasonable use of the economic potential of regions, as well as reasonable and effective use of local budget costs, the possibility of controlling the costs of local budgets.

In addition, one of the most urgent issues of today - issues of ensuring the control of local budgets' expenses were studied. The importance of financing local budgets from state funds and monitoring their expenses in the implementation of economic and social tasks at the national scale is highlighted. Based on the conclusions, proposals and recommendations were made in order to reduce the local budget expenses and to achieve independent implementation of local budget expenses and to find solutions to socio-economic issues.

Keywords: budget, local budget, budget expenditure, expenditure monitoring, expenditure classification, reporting.

Kirish

Bugungi kunda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, samarali soliq-byudjet siyosatidan foydalangan holda iqtisodiyot barqarorligini ta'minlash va milliy ishlab chiqaruvchilar raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan islohotlarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Islohotlar negizida esa, yuzaga keladigan xarajatlarni nazorat qilish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Davlat byudjetining barqarorligi mamlakat iqtisodiyoti va eng avvalo, uning ijtimoiy sohalari holatini tavsiflaydigan eng muhim ko'rsatkichlardan biridir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2022 yil 22 dekabrda Oliy Majlisga murojaatnomasida “Iqtisodiyotimizga shu yilning o‘zida 8 milliard dollar to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar kirib keldi, eksportimiz esa, 19 milliard dollarga yetdi. Biz bu yil tariximizda ilk bor pensiya va ijtimoiy nafaqalar miqdorini minimal iste‘mol xarajatlaridan kam bo‘lmagan darajaga olib chiqdik. Misol uchun, 2017 yilda kam ta‘minlangan 500 ming oila ijtimoiy yordam olgan bo‘lsa, bugunga kelib 2 milliondan ortiq oilaga ko‘mak berilmoqda. Ajratilayotgan

mablag‘lar esa, 7 barobar ko‘paytirilib, yiliga 11 trillion so‘mga yetdi. Biz ish haqi, pensiya va nafaqalar miqdorini, aholi jon boshiga daromadlarni oshirish siyosatini izchil davom ettirish” [5] nazarda tutilgan. Bundan ko‘rinib turibdiki, mamlakatimizda amalga oshiriliyotgan islohotlar natijasida mahalliy byudjet xarajatlarini aksariyat qismi aholini turmush tarzini yaxshilashga qaratilmoqda.

“Mahalliy byudjetning moliyaviy barqarorligi bu shunday kompleks tushunchaki, unga ko‘ra ma‘lum bir mahalliy hududning barqaror rivojlanishi, shu bilan birga, byudjet riski mavjud vaqtda ham moliyaviy xavfsizligini saqlab tura olishi uchun zarur bo‘lgan miqdorda pul fondiga egalik holatini aks ettiradi. Bunda mahalliy byudjetning moliyaviy barqarorligi shartlari bo‘lib quyidagilar, ya‘ni:

byudjet xarajatlari va daromadlarining balanslashtirilganligi;

byudjetning moliyaviy mustaqilligi va to‘lovga qobiliyatligi, ya‘ni mahalliy organlarning hech qanday moliyaviy yordamsiz, byudjetga moliyaviy resurslarni safarbar qila olish qobiliyati;

o‘z majburiyatlarini to‘liq va o‘z vaqtida bajara olishi hisoblanadi.”[6]

Mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligini ta‘minlash orqali mahalliy hududiy birliklarning nafaqat moliyaviy holati yaxshilanadi, balki hududning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyati oshadi.

Adabiyotlar sharhi

Maxalliy byudjetlarni boshqarish, maxalliy byudjetlar xarajatlari kassa ijrosi, byudjet ijrosi hisobi va hisoboti, maxalliy byudjet ijrosi nazorati masalalari yuzasidan xorijlik va mamlakatimiz olimlarining qator izlanishlarini keltirish mumkin.

Xususan, xorijlik tadqiqotchilardan K.Yu.Chulovskiyning fikricha: “Mahalliy byudjetlar – ishlab chiqarishning yakuniy natijalarini aholiga yetkazishning asosiy yo‘nalishlaridan biri. Ular orqali ijtimoiy iste‘mol fondlari aholining alohida guruhlarida o‘rtasida taqsimlanadi. Ushbu byudjetlar hisobidan ma‘lum darajada sanoat tarmoqlari, birinchi navbatda, mahalliy va oziq-ovqat sanoati, kommunal xo‘jaliklari moliyalashtiriladi. Ularda ishlab chiqarilayotgan mahsulot va xizmatlar hajmi aholi turmush farovonligini ta‘minlashning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mahalliy byudjet – bu alohida hududlarning markazlashtirilgan moliyaviy resurslari jamg‘armasi bo‘lib, uni shakllantirish, tasdiqlash va ijro etish, shuningdek, bajarilishini nazorat qilish mahalliy hokimiyat tomonidan mustaqil ravishda amalga oshiriladi” [12].

Shu bilan bir qatorda, rossiyalik iqtisodchi olimlar M. Ryabova va G.Yarichinaning izlanishlarini keltirish mumkin. M. Ryabova "Davlat byudjeti ijrosi to'g'risidagi hisobotni tuzish byudjet jarayonining bosqichlaridan biri bo'lib, bunda byudjet daromadlarining to'liq va o'z vaqtida tushushi hamda barcha rejalangan byudjet xarajatlarini moliyalashni nazarda tutadi" [10], deb izohlaydi.

G.Yarichina byudjet hisoboti haqida to'xtab, byudjet jarayoni sub'ektlarining byudjet va byudjetdan tashqari mablag'larining turlari bo'yicha shakllantirish hamda mablag'larni maqsadli sarflash yo'nalishlarini aniq aks ettiruvchi ko'rsatkichlarni umumlashtiruvchi va aks ettiruvchi shakldir, deb fikr bildirgan [11]. Byudjet hisobotiga oid bildirilgan mazkur fikr o'rinli, deb hisoblaymiz.

Mamlakatimiz olimlari va tadqiqotchilaridan G.Kasimovanning ta'kidlashicha: "Mahalliy byudjetning vazifalari quyidagilardan iborat:

mahalliy boshqaruv organlari faoliyatini ta'minlash;

hududiy iqtisodiyot, ijtimoiy soha tarmoqlariga pul mablag'larini taqsimlash;

mahalliy byudjetga qarashli muassasa va tashkilotlarni nazorat qilish;

mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishdir" [7].

Mamlakatimiz olimlaridan yana biri, S.Mehmonov byudjet ijrosiga oid quyidagi fikrlarni bildirib o'tgan: "Moliya organlari belgilangan tartibda buxgalteriya hisobi ma'lumotlari asosida davlat byudjeti ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni tuzadi. Bunda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi buyrug'i bilan tasdiqlangan shakllarda va muddatlarda davlat byudjeti ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni tuzadi va taqdim etadi" [8].

A.Ostonokulovning qayd etishicha, " ... mahalliy byudjetlar ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni tuzishda byudjetdan tashqari mablag'larning shakllanishi va ularning sarflanishi ham e'tiborga olish zarurligi asoslagan" [9].

Nazarimizda, ushbu izlanishlarda mahalliy byudjet jarayonlari, xarajatlarni amalga oshirish natijasida yuzaga keladigan hisob va hisobotlar asosida nazoratni amalga oshirish mumkinligini anglashimiz mumkin.

Bizningcha, mahalliy byudjet xarajatlarini samarali sarflanishi kabi masalalarga ham keng e'tibor qaratish zarur. Buning uchun mahalliy byudjetlarni boshqarish, mahalliy byudjetlar xarajatlari nazoratining nazariy, ilmiy, uslubiy hamda amaliy jihatlarini tadqiq etish dolzarb ahamiyatga ega.

Tahlil va natijalar

Mahalliy byudjetlar xarajatlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash orqali mahalliy-hududiy birliklarning nafaqat moliyaviy holati yaxshilanadi, balki

hududning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyati oshadi. Shunisi ahamiyatliki, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda xarajatlarning ijtimoiy yo'naltirilganligiga ham alohida e'tibor qaratiladi. Sababi, mahalliy xarajatlarning kattagina qismi hudud farovonligini yaxshilashga, ta'lim, sog'liqni saqlash hamda madaniyat sohasini rivojlantirishga qaratilgandir.

“Byudjet kodeksi”ga asosan, “mahalliy byudjet xarajatlari quyidagilardan iborat:

ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash xarajatlari;
iqtisodiyot xarajatlari.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari buyurtmachi bo'lgan markazlashtirilgan investitsiyalarni moliyalashtirish xarajatlari;

mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari ta'minotiga oid xarajatlar;

Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining zaxira jamg'armalarini shakllantirish xarajatlari;

jamoat ehtiyojlari uchun yer uchastkalarining olib qo'yilishi munosabati bilan, shuningdek davlat organlarining yoki ushbu organlar mansabdor shaxslarining qonunga xilof harakatlari (harakatsizligi) natijasida yuridik va jismoniy shaxslarga yetkazilgan zararining o'rni qoplash xarajatlari;

Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar va tadbirlarning xarajatlari” [1].

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi G'aznachilik xizmati qo'mitasi va uning hududiy bo'linmalari davlat byudjetidan hamda mahalliy byudjetdan moliyalanadigan tashkilotlarning byudjetdan tashqari mablag'lari kassa xarajatlari ijrosini ta'minlaydi. Byudjet mablag'lari oluvchilarning xarajatlari ularning G'aznachilik xizmati qo'mitasida ochilgan shaxsiy hisobvaraqlaridagi byudjetdan ajratilgan mablag'lar qoldiqlari doirasida to'lov topshiriqnomalari bo'yicha amalga oshiriladi. G'azna hisobvarag'idan to'lanadigan byudjetlarning kassa xarajatlari hisobi har bir byudjetdan mablag' oluvchi yoki xarajatlar yo'nalishi bo'yicha g'aznachilik bo'linmalarida bank ko'chirmalari va unga ilova qilingan to'lov hujjatlar asosida byudjet tasnifining bo'limlari, boblari, paragraflari va moddalari (xarajat turlari, ob'yekt va kichik ob'yekti) bo'yicha ochilgan tegishli shaxsiy hisobvaraqlarda yuritiladi.

Mahalliy byudjet xarajatlarining vazifa tasnifi davlat boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, shuningdek boshqa byudjet tashkilotlari

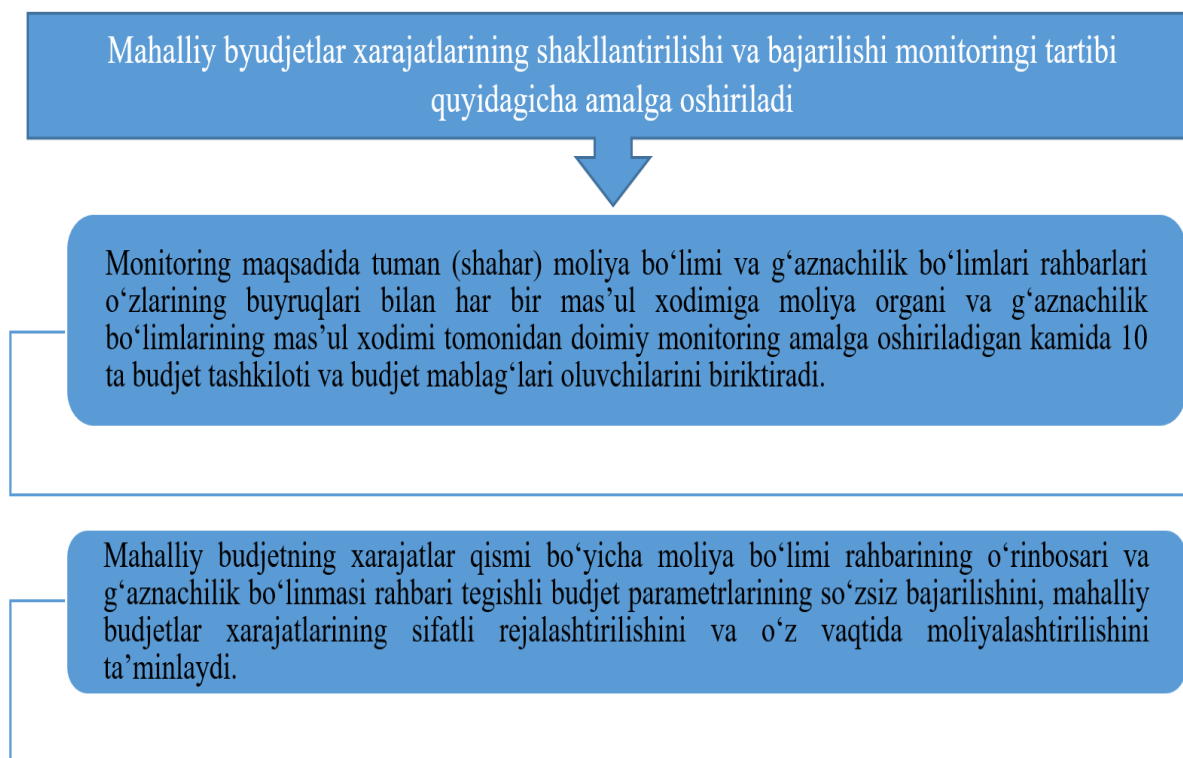
tomonidan ijro etiladigan asosiy vazifalar bo'yicha xarajatlarni guruhlashdan iborat bo'ladi. Ya'ni xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi yordamida mahalliy byudjetdan amalga oshirilayotgan xarajatlar davlatning aynan qaysi vazifasini bajarish uchun amalga oshirilayotganligini aniq belgilab olishimiz mumkin.

Mahalliy byudjet xarajatlarning tashkiliy tasnifi byudjetdan ajratiladigan mablag'larni bevosita oluvchilar o'rtasida taqsimlanishini aks ettiruvchi xo'jalik yurituvchi sub'yektlar va tadbirlar turlari bo'yicha xarajatlarni guruhlashdan iborat bo'ladi. Xarajatlar tasnifi quyidagilardan iborat: byudjet tizimi byudjetlari mablag'larining manbalari va darajalari tasnifi, hududiy tasnif, vazifa jihatidan tasnif, iqtisodiy tasnif, iqtisodiy tasnif (xarajatlar guruhi bo'yicha), tashkiliy tasnif.

“Mahalliy byudjetlarning daromadlar bazasini kengaytirish zaxiralarini aniqlash ishlarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida” 29.06.2017 yildagi Vazirlar Mahkamasining 445-son Qaroriga muvofiq xolatda mahalliy byudjet xarajatlari monitoring qilinadi. Quyidagi rasmdan ko'rinib turibdiki, monitoring jarayonidan ko'zlangan maqsad mahalliy byudjet xarajatlari nazoratini samarali amalga oshirish hamda moliyalashtirilgan manbalarga mablag'larning o'z vaqtida yetib borishini ta'minlashdan iborat.

1-chizma.

Mahalliy byudjet xarajatlari monitoringi tartibi*

*O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 29.06.2017 yildagi “Mahalliy byudjetlarning daromadlar bazasini kengaytirish zaxiralarini aniqlash ishlarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida” 445-son Qarori. – <https://lex.uz/uz/docs/-3255436>

Moliya va g‘aznachilik bo‘linmalarining mas’ul xodimlari quyidagilarni, yani:

byudjet tashkilotlari tomonidan ish haqini, yagona ijtimoiy to‘lovni to‘lashga o‘z vaqtida buyurtma taqdim etilishini ta’minlaydi;

byudjet tashkilotlari xarajatlari va faoliyatini masofaviy shuningdek joyiga borib o‘rganish orqali har kunlik monitoringni amalga oshiradi;

byudjet tashkilotlarining tarmoq, kontingent, shtatlar jadvali va moliyaviy hisobotlari ko‘rsatkichlarini tahlil qiladi va kam samarali xarajatlarni optimallashtirishni amalga oshiradi;

byudjet tashkilotlarining tovarlar (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqarilishi va realizatsiyasidan olingan daromadlar tushumini tahlil qiladi;

mol-mulkni, bo‘sh turgan joylar, binolar va vaqtincha foydalanilmayotgan qurilma va asbob-uskunalarni ijaraga berishdan olingan tushumlarning byudjetdan tashqari jamg‘armalarga o‘z vaqtida va to‘liq tushishini joylarga borib o‘rganadi;

qo‘shimcha moliyalashtirishga va o‘zini o‘zi moliyalashtirishga o‘tgan byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari daromadlari to‘g‘ri shakllantirilganligini tahlil qiladi;

kommunal xizmatlarini hisoblash asboblari mavjudligini xatlovdan o‘tkazish, shuningdek byudjet tashkilotlariga tovarlar (ishlar, xizmatlar) yetkazib beruvchilar bilan solishtirma dalolatnomalar mavjudligini, xarajatlarning o‘z vaqtida amalga oshirilishini o‘rganish orqali byudjet tashkilotlarida debitorlik va kreditorlik qarzdorlikning oshishini bartaraf etadi.

Moliya va g‘aznachilik bo‘linmalarining mas’ul xodimlari amalga oshirilgan ishlar natijalari bo‘yicha byudjet tashkilotlari rahbarlari nomiga tegishli munosabat bildirish uchun taqdimnoma tayyorlaydi.

Moliya bo‘limi rahbari har oyda mahalliy byudjetlar xarajatlarining ijrosi va shakllantirilishi monitoringi natijalari bo‘yicha takliflar tayyorlaydi va tuman (shahar) hokimining birinchi o‘rinbosariga tegishli takliflar, shu jumladan byudjet tashkilotlarining bo‘sh turgan va vaqtincha foydalanilmayotgan obyektlari bo‘yicha keyinchalik ularni xo‘jalik yurituvchi subyektlarga ijaraga berish uchun ma’lumotlar taqdim etadi” [3].

Shularni e’tiborga olgan holda O‘zbekiston Respublikasining so‘nggi 3 yillikda mahalliy byudjet daromadlari va ular asosida amalga oshirilgan xarajatlar tahlilini keltirish mumkin.

2-jadval.

**Mahalliy byudjetlarning daromad va xarajatlari
prognozi (mlrd so‘m)***

№	Hududlar nomi	2021yil		2022 yil		2023 yil prognoz	
		Daromad**	Xarajat***	Daromad**	Xarajat***	Daromad**	Xarajat***
1.	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	1 614,2	2 915,6	2 356,2	3 874,2	2 703,3	5 375,7
2.	Andijon viloyati	2 352,2	3 228,8	3 059,4	4 741,6	3 802,7	6 608,2
3.	Buxoro viloyati	1 935,4	2 375,4	2 904,0	3 346,3	3 817,2	4 463,1
4.	Jizzax viloyati	1 212,9	1 702,9	1 727,2	2 551,8	2 184,9	3 469,3
5.	Qashqadaryo viloyati	2 570,3	4 147,6	3 483,0	5 534,3	4 561,2	8 380,2
6.	Navoiy viloyati	1 535,8	1 535,8	2 186,3	2 186,3	2 993,6	2 993,6
7.	Namangan viloyati	1 970,6	3 254,5	2 903,2	4 608,0	3 713,4	6 613,3
8.	Samarqand viloyati	2 657,0	3 759,7	3 955,8	4 963,8	4 958,8	7 155,1
9.	Surxondaryo viloyati	1 754,7	3 048,3	2 466,9	4 453,9	3 042,3	6 291,2
10.	Sirdaryo viloyati	745,7	1 279,9	1 104,5****	1 777,7****	1 406,1****	2 492,3****
11.	Toshkent viloyati	3 009,8	3 009,8	4 378,9	4 378,9	5 866,2	5 866,2
12.	Farg‘ona viloyati	2 904,9	3 815,0	4 242,5	5 619,9	5 437,8	7 618,8
13.	Xorazm viloyati	1 442,7	2 075,6	2 220,6****	3 067,2****	2 719,2****	4 160,6****
14.	Toshkent shahri	4 068,6	4 068,6	6 044,7****	6 044,7****	7 739,3****	7 739,3****
	Jami	29 774,7	40 217,6	43 033,2	57 148,7	54 946,0	79 226,9

*O‘zbekiston Respublikasining davlat byudjeti to‘g‘risidagi qonunlari asosida mualliflar tomonidan tayyorlandi.

** Mobil aloqa xizmati, tamaki va alkogol mahsulotlari, shu jumladan pivo uchun aksiz solig‘idan tushumlari hisobdan ajratiladigan mablag‘larni inobatga olgan holda.

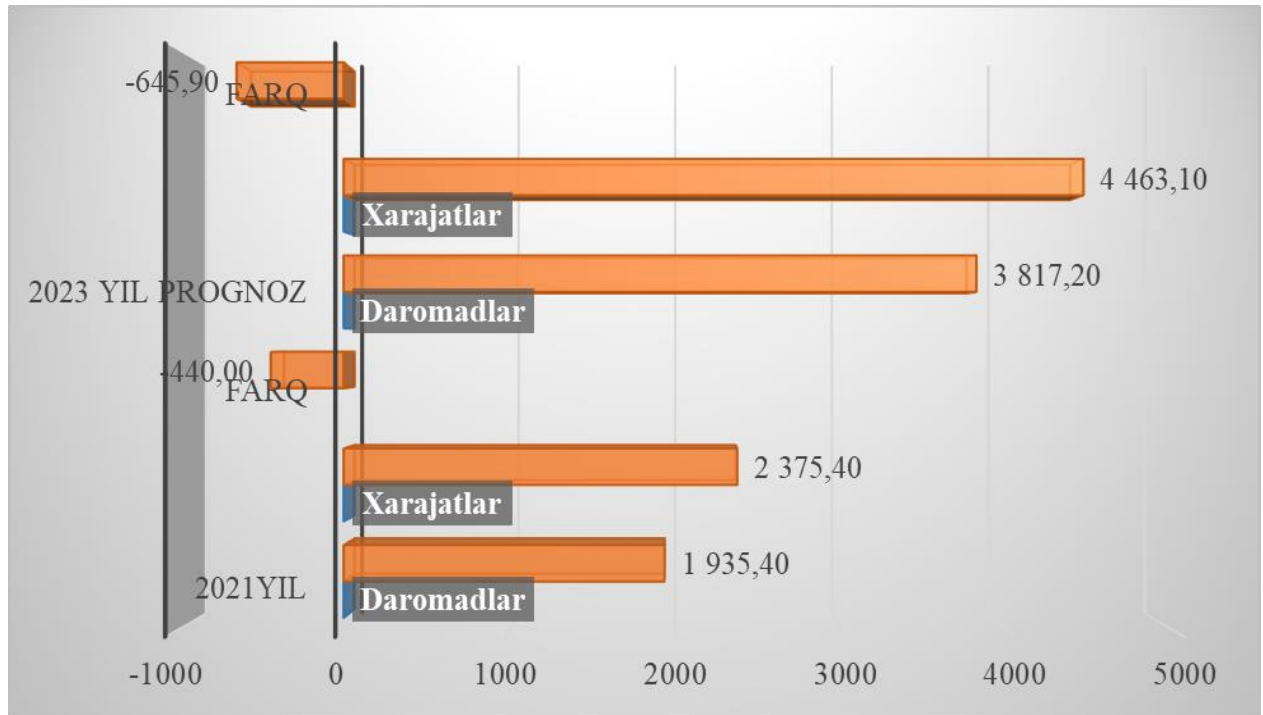
*** Mahalliy byudjetlar hisobidan so‘ndiriladigan davlat qarzigina xizmat ko‘rsatish bilan bog‘liq xarajatlarni inobatga olgan holda.

**** Davlat tibbiy sug‘urta jamg‘armasiga transfertlar — 2 418,1 mlrd so‘m (shundan, Sirdaryo viloyati — 711,2 mlrd so‘m, Xorazm viloyati — 3,6 mlrd so‘m, Toshkent shahri — 1 703,3 mlrd so‘m).

2-jadvalda keltirilgan ma‘lumotlardan shuni ko‘rishimiz mumkinki, mahalliy byudjetlarning daromadi ham, xarajati ham yildan-yilga sezilarli darajada ortib borgan. Jumladan, Buxoro viloyati mahalliy byudjetining daromad va xarajatlarini yillar kesimida ko‘radigan bo‘lsak, mazkur byudjed daromadi 2021 yilda 1 935,4 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2023 yil uchun bu ko‘rsatkich 3 817,2 mlrd so‘m bo‘lishi kutilmoqda.

1-diagrama.

Buxoro viloyati mahalliy byudjeti daromad va xarajatlar ko'rsatkichlarining o'zgarishi (mlrd so'm)

O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti to'g'risidagi qonunlari asosida mualliflar tomonidan tayyorlandi.

Bundan shuni ko'rish mumkinki, daromadlar miqdori 2021 yilga nisbatan 1881,8 mlrd so'mga koproqdir. Buxoro viloyati mahalliy byudjetining xarajatlari ham shunga mos tarzda yillar davomida ortib borgan. Viloyat mahalliy byudjetining 2021 yildagi xarajatlar miqdori 2 375,4 mlrd so'm (2021 yil daromadlarga nisbatan 440 mlrd so'm ortiq)ni tashkil etgan bo'lsa, 2023 yil uchun xarajatlar prognozi 4 463,1 mlrd so'm (2023 yil daromadlar prognozidan 645,9 mlrd so'm ko'p) qilib belgilanmoqda.

Xulosa

Iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarning natijalari mahalliy byudjetlarning xarajat qismida aniq aks etadi. Mahalliy hokimiyat organlari faoliyatining asosiy jihatlari iqtisodiy va ijtimoiy rejalarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish hisoblanadi. Aholi punktlari sonining ko'payishi, ayniqsa, yangi hududlarni rivojlantirish, uy-joy kommunal xo'jaligini rivojlantirish va aholi punktlarini obodonlashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish mahalliy byudjetlar xarajatlarini ko'paytirishga olib keladi. Xarajatlarning oshishi ham yangi qurilish, ham uy-joy, kommunal hamda madaniy obyektlarni saqlash xarajatlari darajasining oshishi bilan bog'liq.

Shuni ta'kidlash kerakki, xarajatlar tarkibi mahalliy byudjetlarda bir xil emas Bu holat iqtisodiyotning hajmiga va uning turli darajadagi mahalliy organlarining

yurisdiksiyasiga bog'liq. Shunday qilib, mahalliy sanoat, uy-joy-maishiy xizmat ko'rsatish va savdo korxonalarining mutlaq ko'pchiligi respublika, viloyat va shahar hokimiyatlariga bo'ysunadi, shuning uchun ushbu byudjetlar xarajatlarida iqtisodiy-ijtimoiy sohaga ajratiladigan mablag'larning ulushi eng muhimi hisoblanadi.

Mahalliy byudjetlar tarkibida dotatsiya va subvensiyalar ulushini kamaytirishda mamlakat hududlarining iqtisodiy rivojlanish darajasi turlicha ekanligini ularning moliyaviy ta'minlanish ko'rsatkichlarida kuzatishimiz mumkin. Natijada hududlar miqiyosida daromadlarning soliq bazasi va xarajatlarning umumiy miqdori ham keskin farq qiladi (2-jadval). Shu bilan birga, o'z byudjetini shakllantirish huquqiga ega mamlakatning har bir ma'muriy hududi, daromadlar bazasi hajmidan qat'iy nazar, o'sha hududda yashovchi aholini davlat tomonidan kafolatlangan muayyan ijtimoiy-madaniy xizmatlar bilan ta'minlashi shart.

Fikrimizcha, mahalliy byudjet mamlakat milliy xo'jaligini moliyaviy jihatdan tartibga solish, byudjet daromadlarini rejalashtirish va byudjetdan ajratiladigan mahalliy byudjet xarajatlari jarayonini samarali tashkil etishda dolzarb vazifani bajaradi.

Yuqoridagi fikrlarni inobatga olgan xolda quyidagi takliflarni keltirib o'tish joiz:

1. Mahalliy byudjet daromad manbalarini yanada takomillashtirish, ya'ni xususiy sektorlarga mahalliy byudjet xarajatlari qismini qisman yuklash orqali ulardan uzoq muddatli kredit asosida amalga oshirilgan ish (tovar, xizmat)larni sotib olish zarur.

2. Byudjetdan ajratilgan mablag'larning to'g'ri va samarali sarflanganligini nazorat qilish maqsadida hududiy g'aznachilik bo'linmalarida kassa ijrosi bo'limlari faoliyatini yo'lga qo'yish zarur;

3. Mahalliy hokimiyat organlarida mahalliy byudjet nazorati vazifasiga fuqarolar ishtirokini qo'shish zarur, deb hisoblaymiz.

Yuqoridagi takliflar amaliyotda qo'llanilsa, mahalliy byudjet xarajatlari sarflanishining monitoring jarayoni, albatta, samarali hamda natijaviy bo'lishi aniq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodekasi. 26.12.2013 yildagi 360-son O'RQ – Foydalanish manbai: – <https://lex.uz/docs/2304138>

2. O'zbekiston Respublikasining 2021-2023 yillar uchun “Davlat byudjeti to'g'risida”gi qonunlari. – <https://lex.uz/uz/docs/-5801127>, <https://lex.uz/uz/docs/-5801127>, <https://lex.uz/docs/-6333240>

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 29.06.2017 yildagi “Mahalliy byudjetlarning daromadlar bazasini kengaytirish zaxiralarini aniqlash ishlarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida” 445-son Qarori. – <https://lex.uz/uz/docs/-3255436>
4. “Byudjet tasnifini qo'llash bo'yicha yo'riqnomani tasdiqlash to'g'risida”gi yo'riqnoma (11.10.2010 yil, 2146-son). – <https://lex.uz/docs/-1688892>
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2022-yil 20-dekabrda Oliy Majlisga murojatnomasi nutqidan. – <https://president.uz/oz/lists/view/5774>
6. Axmedova Z.M. “Mahalliy byudjet xarajatlari barqarorligini ta'minlash masalalari”. Maqola. – <https://yandex.ru/search/?text=Axmedova+Z.M.+%E2%80%9CMahalliy+byudjet+xarajatlari+barqarorligini+ta%E2%80%99minlash+masalalari%E2%80%9D.+Maqola.+1.12.2022+&lr=190351&clid=2422918-7>
7. Kasimova G.A, Shaakramov K. Mahalliy byudjetlar: o'quv qo'llanma. – T.: Moliya, 2012. – B.26.
8. Mehmonov S.U. Byudjet hisobi: o'quv qo'llanma. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2012.
9. Azamat Ostonokulov. Improvement of methodology for accounting of extra-budgetary resources of public educational and medical institutions. E3S Web Conf. Volume 296, 2021. 1st International Conference on Environmental Sustainability Management and Green Technologies (ESMGT 2021).
10. Рябова М.А. Бюджетный учет и отчетность: учебное пособие. – Ульяновск: УЛГТУ, 2010.
11. Яричина Г.Ф. Бюджетный учет и отчетност: учебное пособие. – Красноярск. 2008.
12. <https://ihaednc.ru/uz/kredity/sushchnost-i-znachenie-mestnogo-byudzheta-referat-mestnye-byudzhety-mestnyi>